

A háború erkölcsse.

Irta: Vári Albert.

Sok szép elméletet olvastunk a háborúról. Sokan úgy tüntetik fel, mint az életnek útját, a szellemi, erkölcsi és vallásos fejlődésnek egy hatásos eszközét, a léleknek a szenvedések árán való tisztító tűzét s ezért az isteni akaratnak ellenállhatatlan kifolyását. Azt is sokan kísérelték meg, hogy a jézusi kereszténység és a háború között bizonyos összhangot állapítsanak meg, hogy a szeretet és béke evangéliumával igazolják a háború rémes pusztításait.

Amíg madártávlatból láttuk a háború képét, amíg hírlapi cikkekből értesülünk annak egyes szép, kiemelkedő vonásairól: addig talán egyben-másban igazat adhatunk a háborút szepítő elméleteknek. Talán egyikünk-másikunk lelkesült is érte. De mióta az oláhok alattomos betörésével közvetlen közelből megismerkedtünk a háborúval, mióta saját szemünkkel láttuk és látjuk a vele járó, anyagi, szellemi és erkölcsi hanyatlást: azóta erőssé lett a meggyőződésünk, hogy a háború nem az életnek, hanem a halálnak, nem a fejlődésnek, hanem a hanyatlásnak az útja, nem az isteni akaratnak, hanem az emberi gonoszságnak a munkája.

Nem is szólunk azokról az anyagi pusztításokról és romlásokról, amelyek székely népünket ártatlanul érték. Azt a népet, amely több mint két éves háboruban, szülőföldjétől messze távol küzdve, oly sok szép példáját adta a hősi bátorságnak és önfeláldozásnak. Nem szólunk arról a rettenetes látványról, melyet az otthonukból kivert, didergő és éhező gyermekek és asszonyok beláthatatlan tömege nyújtott. Nem szólunk az elhagyott otthonoknak, a néptelen, kihalt falvaknak szomorúképéről s a háború-

nak minden ott maradt külső szennyéről és piszkáról. Hallgatunk arról a kínos aggodalomról, amely unitárius egyházunk nagy részének a megbomlását, bizonytalan utra-
kelését kísérte. Mindezeket átéltük, átszenvedtük. A külső romlás sokkal nagyobb is lehetett volna. A pusztító viharban a gondviselés keze örködött felettünk. A rémes sötétben az Ur lelke világolt előttünk. Most a vihar után hálánk száll a székelyek és magyarok Istenéhez, hogy védelmezte az elhagyott és védtelen otthonokat, az üres templomokat és bezárt iskolákat.

De már azt az erkölcsi felfordulást, amit a háború okozott, el nem hallgathatjuk. Szomorú bizonyossága az annak, hogy mivé züllik a nyáj pásztor nélkül s mivé lesz az ember, ha a vallási és erkölcsi kötelek szétszakadtak. A háború okozta erkölcsi hanyatlásnak néhány tipikus alakját be kell mutatnunk, részint azért, hogy fogalmunk legyen az egész képről, részint azért, hogy lássuk, minő munka vár a vallás és erkölcs munkásaira.

Ott van legelől az *élelmes* menekülő. Talán mindenét otthon hagyta, vagy az se volt, mit otthon hagynia. De már a zavarosban halászás az ő mestersége. Az üresen hagyott lakásokat felkutatni, a mozgatható tárgyakat magával vinni, a gazdátlan jószágnak gazdája lenni, az őrizetlenül hagyott szekereket megdézsmálni, a mások szenvedését a maga javára kihasználni: ez jellemének egyik oldala. A másik is ilyen. A jótékonyágnak s az állami támogatásnak a lehető kiuzsorázása. Mindenütt ott van, ahol valamit ingyen lehet kapni. A szájalom és könyörület érzéseinek a felkeltésében, a szívek megindításában, szomorú sorsának esetelésében nagy mester. Minden forrást megnyitani, minden alkalmat gyökeresen kihasználni: ez a vágya és törekvése. Hogy ezzel talán a mások kezéből veszi ki a falatot s másokat éhségben hagy addig, amíg magát hizlalja: azzal nem törődik. Szemesé a világ. Hadd pusztuljon, aki élhetetlen. Amilyen őszinte részvétünk, igaz szeretetünk és jóakaratu támogatásunk kíséri és veszi körül az igazán menekülteket, éppen olyan mély megvetésünket és utálatunkat érdemlik meg az ilyen élelmes menekülők, kik derék székely népünkre e súlyos napokban a szűgyen bélyegét sűtötték.

Egy másik sötét alakja a háború erkölcsének az *üzér*. Ott ólálkodik mindenütt az utak mentén, hol végéremerhetetlen sorokban ömlik az ember- és állatáradal, kitéve az út fáradalmainak s a megélhetés bizonytalanságának. Ezt a különben is súlyos helyzetet súlyosítani a rémitgetés és ígéretés minden eszközével: ez az üzér hivatása. Nyomunkban az eflenség kiméletlen erőszakoskodásával, előttünk kopár, letarolt mezők s kifosztott tanyák. Dobjon el mindenki minden fölösleges fernet, hogy az életét legalább megmenthesse. A gonoszúl kieszelt háló bőven fogja áldozatait. A megszorult és kétségbeesett menekülő potom áron dobja oda véres verejtékének egy életen át gyűjlött gyümölcsét, hogy életét könnyebben megmenthesse. Az üzlet foly végig az egész vonalon. És benne míg ezren, meg ezren maradnak a vándorlás koldusbotjára, addig az üzérek nagyobb gond és fáradság nélkül százezreknek lesznek méltatlan urai.

A háború erkölcsének harmadik tipikus alakja az elhagyott ház *őrizője*. Nem mindenik őrizőről esik itt szó. Sokan vannak, akik odaadó hűségükkel örök időkre példaképei lehetnek a becsületességnek, akiknek leleményessége sok vagyont mentelt meg az alattomos ellenség pusztításától. Minden tiszteletünkre érdemesek ők, kik életük kockáztatásával is igyekeztek hivek lenni a reájuk bizottakban. De mi itt azokról szólnak, akik elsők voltak a reájuk bizott ház kirablásában, akik bizalomból ismerték a ház titkait s minden mozgatható értéket elvittek azért, mert »más amugy is elvinné«. Mindent láttak, mindent »unak ezek a hűtelen örök. Minden rablás szemük látára történt, de mindenért másokat okolnak. Mesterek a félrevezetésben s a maguk igazolásában. A háború sok mindent a feje tetejére állított. Nem csupán azt eredményezte, hogy a petroleum- és a gyertya-világítás drágább lett a villanynál, hanem az anyagi javak megosztásában is sok visszás helyzetet teremtett. Sok esetben a becsületes menekülő azzal maradt, mit magával hozhatott, ingóságainak nagyobb része pedig a hűtelen őrizők birtokába jutott. Így esett meg az a visszás helyzet, hogy akárhányan alig egy hónap alatt többet szereztek hűtlensé-

gükkal, mint mások egy élet becsületes, verejtékes munkájával.

Tovább is folytathatnám a háborús erkölcsnek a leírását. Szólhatnék az *áruólókról*, kik pénzért kiszolgáltatták hazájukat, testvérciket, a *belső ellenségekről*, kik keblükre szorítják a rablók bandáját. De ezek is mutatják, hogy milyen visszataszító kép a háború erkölcsének a képe, hogy a fölszabadult emberi szenvedélyek minő rombolást visznek véghez a tiszta vallásnak és az igaz erkölcsnek a vetésében. Akár a törvények formálják az erkölcsöket, amint ezt a XVIII. század moralistái hirdették, akár az erkölcsök irányítsák az intézményeket, amint ezt Comte Á. tanította, de a háború erkölcsese semmiféleképpen nem lehet az az igazi erkölcs, amely az államok »támasza, talpköve«. Kétségtől van a háború erkölcsének szebb, derüesebb vonásai is. A hősiességnek, az önfeláldozásnak, az emberszeretetnek, a részvétnek megható példáit mutatja a háború, de minket ezek semmiképpen sem kárpótolnak a szellemi értékek aláhanyatlásáért, az erkölcsök eldurvulásáért. Éppen ezért epedve és szívszakadva várjuk azt a jobb kort, melyben a mostani iszappal teljes, szennyes hullámok leülepednek; az emberben ismét fölülkerekedik az ember; az erkölcsi értékek elfoglalják méltó helyüket; az elvadult ösztönöket ismét megszelídíti a keresztényi szeretet; földi birodalmak növelése helyett istenországa építésén buzgólkodik az ember s testi táplálékokért folytatott hajsza helyett az örök szép, jó és igaz eszményeire irányítja tekintetét, hogy a háború erkölcsese helyett ismét urrá legyen a szelid béke erkölcsese.

I. Ferencz József és az unitáriusok.

Irta: Vári Albert.

Az unitárius egyháznak nincsenek politikai céljai. Mint vallás-erkölcsi szervezet tisztán és kizárólag a hit terjesztésében, a lelkek emelésében, az erkölcsök jobbításában látja a maga hivatását. Létezése szorosan összefügg a magyarsággal. Gyökérszálai ennek a földjéből táplálkoznak. Céljai, eszményei soha ellentétbe nem jöhetnek a magyarsággal. Azonban annak javát és dicsőségét előmozdíthatják. A történelem folyamán idegen nemzeteket is olvasztott be a magyarságba. Iskoláival, templomaival, lelkészeivel és tanítóival pedig a haza szent ügyét is állandóan szolgálta. Haza és egyház szerves kapcsolatban vannak egymással.

Mégis a haza hosszú időn keresztül nem akarta elismerni és méltányolni az unitárius egyház nemzetépítő szolgálatait. Igaz, hogy János Zsigmond maga is unitárius lett s így közelről megismerve az egyház céljait és eszményeit, 1571-ben a marosvásárhelyi országgyűlésen kifejezetten is törvényesítette az unitárius vallást. De ez a törvény csak az erdélyi részekre vonatkozott. Sőt itt is sokszor feledték a törvény világos intézkedéseit. Az utána következett fejedelmek nemhogy segédkezet nyújtottak volna az egyház építő munkájához, hanem részint politikai okokból, részint vallási elfogultságból üldözték, zaklatták. Anyagi javaikat elvették, jogaikat kétségbe vonták és erkölcsi építő munkájukat megbénították. Az unitárius egyház ereje 30 éven keresztül szinte a létért folytatott nehéz küzdelemben merült ki.

Ilyen körülmények között nem csoda, ha olyan nagy hálával emlékezünk II. József szabad szellemű uralkodására, ki a Nagy Frigyes szellemétől áthatva, a felekezeti türelem elvét érvényesítette a hazában. Nem csoda,